

KOMUNIKATY–RELACJE

Marek Smulczyk

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Instytut Filozofii i Socjologii PAN

JACY WOLONTARIUSZE TWORZĄ ZMIANĘ SPOŁECZNĄ? BADANIE PORÓWNAWCZE GRUP WOLONTARIUSZY PRACUJĄCYCH Z OSOBAMI NIEPEŁNOSPRAWNYMI

ABSTRACT

The aim of the study was to compare two groups of volunteers who work with people with disabilities: volunteers working in organizations led by social innovators and volunteers who are not affiliated to such organizations. The results show a different picture of both groups in the area of the declared value, objectives and attitudes towards people with disabilities. Volunteers working with social innovators have lower rates of misanthropy, higher individual indicators of social capital, and a higher rate of partnership and innovative attitude. The paper presents guidelines how to work with people with disabilities to maximize their integration into society and create social change.

Key words:

social change, social innovator, volunteering, disabled people

Wstęp

Wyniki badań naukowych pokazują dość jednoznacznie, że w naszym kraju istnieje potrzeba zmiany świadomości społecznej, postaw i oddziaływań wobec osób

niepełnosprawnych¹. Nowe rozwiązania systemowe mogą zmieniać odbiór społeczny przedstawicieli tej grupy. Kluczową sprawą wydaje się również promowanie takiego modelu pracy z osobami niepełnosprawnymi, który nie tylko będzie sprzyjał poprawie ich funkcjonowania, ale również przyniesie korzyści całemu społeczeństwu. Przedsięwzięcia takie związane są z szeroko rozumianą działalnością społeczną i funkcjonowaniem trzeciego sektora, co w szerszej perspektywie przyczynia się do budowania nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego².

Osoby niepełnosprawne można wspierać na różne sposoby. Natomiast rzeczwiśta pomoc opiera się na doprowadzeniu do trwałej zmiany społecznej w danym obszarze. W tym artykule zaprezentowano model pracy z osobą niepełnosprawną, który został zainspirowany innowacyjnym pomysłem wypływającym z chęci dokonania trwałej zmiany społecznej. Zmiana taka może być efektem działalności innowatorów społecznych – osób, których pomysły i działania z założenia mają prowadzić do rewolucyjnych i trwałych przeobrażeń rzeczywistości społecznej³.

Poniższe rozważania teoretyczne oraz wypływające z nich badania mają na celu przybliżyć odpowiedź na pytanie, w jaki sposób należy współpracować z osobami niepełnosprawnymi, aby maksymalizować ich samodzielność, integrację ze społeczeństwem oraz tworzyć solidne podwaliny do uzyskania zmiany społecznej w tym obszarze. Pośrednio starano się również odpowiedzieć na pytanie, czy charakter pracy wolontariusza z osobą niepełnosprawną jest związany z jego predyspozycjami psychologicznymi i stylem funkcjonowania.

Analizy porównawcze dwóch grup osób dobrowolnie pomagających niepełnosprawnym służą ilustracji tezy, która zakłada, że nowoczesny model pracy wolontariusza, który reprezentują organizacje kierowane przez innowatorów społecznych, przyczynia się do tworzenia trwałej zmiany społecznej. Taki model pracy jest korzystny dla dwóch stron: osoby niepełnosprawnej i samego wolontariusza. Poprzez badania porównawcze dwóch grup starano się pokazać odmienne właściwości psychologiczne wolontariuszy. Ich geneza może być związana z faktem przynależności – bądź nie – do organizacji kierowanej przez innowatora społecznego.

¹ S. Bedyńska, *Psychologiczne konsekwencje stereotypizowania*, „Psychologia jakości życia” 2004, nr 1, s. 101–111; T. Bulenda, *Niepełnosprawni normalna sprawa: Raport Integracji*, Warszawa 2001; *Polacy o niepełnosprawnych*, TNS OBOP, 19–22 lutego 2004.

² P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków, 2005.

³ R. Praszkie, A. Nowak, *Przedsiębiorczość społeczna. Teoria i praktyka*, Warszawa 2012, s. 144–145.

1. Idea wolontariatu a zmiana społeczna

Aktywność obywatelska przejawia się poprzez uczestnictwo w różnego rodzaju ruchach, inicjatywach i organizacjach społecznych o charakterze społecznym. Instytucje, które stwarzają możliwość zaangażowania obywateli, określa się mianem „organizacji pozarządowych”, a obszar ich występowania w społeczeństwie nazywa się „trzecim sektorem”. Jedną z cech NGOs (*non-governmental organizations*) jest nastawienie na zmianę mentalności i zachowań ludzi. Efektem różnorodnych działań tych organizacji jest zmiana, która zachodzi w społeczeństwie⁴. Jeden z głównych badaczy organizacji pozarządowych Peter Drucker uważa, że organizacje tego typu „są agentami zmian zachodzących w ludziach”⁵.

Złożony charakter mechanizmów społecznych sprawia, że wykazanie zależności pomiędzy podejmowaną interwencją a oczekiwanymi efektami jest trudnym zadaniem⁶. Czy wpływ określonych działań na powstanie trwałej zmiany społecznej jest możliwy do zmierzenia? Odpowiedź na to pytanie jest utrudniona przez założenie, że rejestrowane zmiany są konsekwencją oddziaływania różnorodnych czynników i nie mogą być traktowane jako efekt wyłącznie zaplanowanych i wdrażanych działań. W literaturze często podkreśla się, że na przykład nie chodzi tu o oddziaływanie z zakresu pracy socjalnej, choć praca socjalna jest związana ze zmianą społeczną (w pracy socjalnej akcentuje się przede wszystkim wsparcie ludzi potrzebujących)⁷.

Zmiana społeczna jest definiowana przez Piotra Sztompkę jako „szeroko rozumiana niecykliczna przemiana instytucji, norm, kultury czy też struktury społecznej”⁸. Może ona polegać na: zmianie w strukturze społecznej, zmianie funkcji społecznych czy zmianie w relacjach między podsystemami społecznymi. Ryszard Praszquier i Andrzej Nowak podkreślają, że znaczenie zmiany społecznej w rozwiązywaniu istotnych problemów społecznych wydaje się oczywiste. Kluczowe jest jednak pytanie, jakie rodzaje zmian są rzeczywiście pożądane. Analizując dynamikę procesów społecznych prowadzących do trwałych zmian, Nowak i Praszquier wykazują, że dalekosiężne konsekwencje zmiany są często istotniejsze niż zmiana sama w sobie. Tak właśnie określany jest podstawowy parametr zmiany społecznej, czyli jej trwałość. Pożądana zmiana społeczna powstaje poprzez stworzenie silnego

⁴ P. Gliński, H. Palska, *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej* [w:] *Elementy nowego ładu*, H. Romański, A. Rychard (red.), Warszawa 1997.

⁵ P.F. Drucker, *Zarządzanie organizacją pozarządową. Teoria i praktyka*, Warszawa 1995, s. 75.

⁶ Ibidem.

⁷ T. Kamiński, *Praca socjalna i charytatywna*, Warszawa 2004.

⁸ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005, s. 20–21.

kapitału społecznego, rozumianego jako sieć powiązań cechująca się współpracą i wzajemnym zaufaniem jej uczestników. Trwała zmiana to taka, która zmienia stan równowagi, do którego układ chce powracać, a nie taka, która go chwilowo zakłóca. Pytanie o trwałość wprowadzanej zmiany dotyczy więc problemu, jak można zmienić sposób funkcjonowania fragmentu tkanki społecznej tak by pożądaný stan okazał się stanem równowagi tego systemu⁹.

W rozumieniu R. Putnama efektywny scenariusz wspierający demokrację i gwarantujący zrównoważony rozwój to budowa trzeciego sektora. Zależy to od spełnienia co najmniej dwóch warunków, które definiują kapitał społeczny. Należą do nich: wzajemne zaufanie ludzi oraz znaczne rozpowszechnienie wolontariatu wśród osób, które są aktywne zawodowo¹⁰. Słowo „wolontariusz” pochodzi od łacińskiego *volontarius*, co oznacza: dobrowolny, ochotniczy¹¹. Dwie podstawowe cechy wolontariatu to dobrowolność i nieodpłatność, co ujęte jest między innymi w Ustawie o działalności pożytku publicznego i wolontariacie¹². Niemniej istotna jest pewna motywacja leżąca u podstaw zaangażowania – którą być może wyraża jakieś głębokie przekonanie o potrzebie takiej aktywności. Jak pisze Gawoński, wolontariat „zaczyna się tam, gdzie człowiek gotowy jest z własnej woli, wskutek jakiegoś głębszego przekonania, zaoferować pomoc ludziom sobie nieznanym. Pomoc ta nie ogranicza się wcale do spraw materialnych i problemów codziennej egzystencji”¹³.

Niewiele jest badań dotyczących motywacji osób, które angażują się w działalność wolontariacką. Z badań niemieckich wyłaniają się następujące przyczyny podjęcia pracy wolontariackiej: radość z pomagania (83% respondentów), chęć wypełnienia jakiegoś sensownego działania (62%), chęć pomocy innym ludziom (59%), polepszenie kontaktu z innymi ludźmi (55%) oraz zaangażowanie z powodu wiary (45%). Wielu młodych ludzi deklaruje, że poprzez wolontariat chce mieć możliwość „sprawdzenia się”. Jest on także jednym ze sposobów wejścia w nową rolę życiową¹⁴. Pewne formy wolontariatu traktowane bywają jako czas stażu i próby przed podjęciem podobnych zadań w pracy zawodowej. Wolontariat traktowa-

⁹ R. Praszquier, A. Nowak, *Zmiany społeczne...*, op.cit., s. 144–145.

¹⁰ R.D. Putnam, *Bowling Alone. Malejący kapitał społeczny Ameryki*, „Res Publica Nowa” 1996, nr 6.

¹¹ D. Pietrowski, *Wolontariat w Polsce – nowe spojrzenie na pracę społeczną*, Warszawa 2001.

¹² R. Praszquier, *Zwykli ludzie czy herosi? Motywacje przedsiębiorców społecznych*, „Trzeci Sektor” 2006, nr 4, s. 27–39.

¹³ S. Gawoński, *Ochotnicy miłości bliźniego*, Warszawa 1999.

¹⁴ T. Kamiński, *Praca socjalna i charytatywna*, Warszawa 2004.

ny jest również w kategoriach możliwości zrealizowania własnych zainteresowań, a nawet rozwoju osobowości¹⁵.

W polskich badaniach przeprowadzonych przez Warszawskie Centrum Wolontariatu w odpowiedzi na pytanie o motywację do zaangażowania się w wolontariat wskazywano chęć pomocy ludziom potrzebującym (63% respondentów) oraz potrzebę spłacenia długu wobec innych (11%). Pozostałe motywy wolontariuszy związane są z indywidualnymi potrzebami (zdobycie nowych umiejętności – 46%, mieć zajęcie – 41%, satysfakcja – 31%, chęć poznawania nowych ludzi – 29%)¹⁶.

Wyniki przedstawionych badań prowadzą do wniosku, że człowiek jest gotowy do zaangażowania się w aktywność w stosunku do innego człowieka. Podstawowym, często nieuświadomionym motywem podjęcia takich działań, jest zrealizowanie własnych potrzeb. Motywacje mają charakter altruistyczny, ale też często można je określić jako instrumentalne, tzn. związane z realizacją celów własnych, osiągniętych niejako przy okazji pracy w wolontariacie. Czy takie motywacje są wystarczającym czynnikiem do uzyskania trwałej zmiany społecznej?

2. Przedsiębiorczość społeczna a wolontariat. Integracja osób niepełnosprawnych ze społeczeństwem jako przejaw trwałej zmiany społecznej

W literaturze trwają dyskusje na temat znaczenia integracji osób niepełnosprawnych ze społeczeństwem¹⁷. Współczesne koncepcje integracji społecznej osób niepełnosprawnych akcentują proces, którego celem jest życie ludzi w społecznych grupach i uniknięcie społecznej izolacji tych osób. Istotną rolę w tym procesie odgrywają instytucje społeczne (szkoła, miejsce pracy czy grupy, w których spędza się czas wolny). Niewątpliwie oczekiwana zmiana społeczna opiera się na promowaniu nowych, niestandardowych działań służących wparciu rozwoju osób niepełnosprawnych i ich większej integracji ze społeczeństwem. Taką formę działania na rzecz integracji społecznej propaguje stowarzyszenie Ashoka, którego przedstawi-

¹⁵ Z. Cendrowski, *Wolontariusze*, Warszawa 1998.

¹⁶ A. Kruczek, *Wolontariat – nowe spojrzenie na pracę społeczną* [w:] *Rodzina w trudnej sytuacji życiowej i wychowawczej wyzwaniem dla wolontariatu. Materiały z konferencji z dn. 24 maja 2001*, Katowice 2001.

¹⁷ O. Speck, *Integracja jako niejednoznaczna zasada* [w:] *Niepełnosprawni w społeczeństwie*, O. Speck (red.), Gdańsk 2005.

cielstwo znajduje się w Polsce¹⁸. Misją tej organizacji jest wspieranie osób profesjonalnie zajmujących się działalnością społeczną (ang. *social entrepreneur*). Osoby te określa się mianem innowatorów społecznych lub przedsiębiorców społecznych¹⁹. Mają oni wizję zmiany oraz cechy osobowości i takie umiejętności, które ułatwiają realizację wizji (np. kreatywna przedsiębiorczość – ang. *entrepreneurial skill*)²⁰.

Organizacja Ashoka inwestuje w wiodących innowatorów społecznych poprzez oferowanie im wsparcia finansowego oraz pomoc w propagowaniu idei tych osób oraz budowanie instytucji wspierających zmiany społeczne przez nich wprowadzane. Ashoka proponuje metody i modele wprowadzania zmian społecznych od 1980 roku w 73 krajach, zrzeszając ponad 3000 członków²¹.

3. Cele badania

W tym badaniu założono, że działalność ludzi określanych jako innowatorzy społeczni może przejawiać się poprzez oddziaływanie na osoby, które z nimi współpracują lub są związane z inicjatywami przez nich przeprowadzanymi. Jako przykład przedsiębiorczej działalności społecznej wybrano obszar wolontariatu na rzecz osób niepełnosprawnych.

W prezentowanym badaniu próbowano uchwycić efekt nieklasycznej filantropii, czyli działalności, jaką reprezentują członkowie stowarzyszenia Ashoka. W celu próby opisanego rezultatu zmiany społecznej w obszarze postrzegania niepełnosprawności porównano dwie grupy wolontariuszy – w kategoriach zmiennych: kapitał społeczny, zaufanie społeczne (w aspekcie występowania mizantropii) oraz postawy wobec niepełnosprawnych. U podłoża tych badań istnieje założenie, że jednostka (innowator społeczny) jest inspiratorem grupy i może wpływać na właściwości psychologiczne ludzi. Istnieje też drugi prawdopodobny scenariusz: że to właściwości ludzi zebranych wokół idei Ashokowca mają decydujący wpływ przy tworzeniu zmiany społecznej, a innowator społeczny jest jedynie ich wyrazicielem.

W tym badaniu założono, że innowator społeczny zapoczątkowuje zmianę społeczną i umożliwia ludziom partycypowanie we wszelkiej działalności na rzecz rozwiązywania problemów społecznych, co skutkuje trwałym przeobrażeniem systemu społecznego. Źródłem tej tezy są teorie emergencji opisane przez twórców

¹⁸ Oficjalna Strona Internetowa Stowarzyszenia „Ashoka”, www.ashoka.pl.

¹⁹ R. Praszquier, *Zwykli ludzie...*, op.cit., s. 44–59.

²⁰ R. Praszquier, A. Nowak, *Zmiany społeczne...*, op.cit., s. 144–145.

²¹ D. Bornstein, *How to Change the World. Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas*, New York 2004.

dynamicznego podejścia w psychologii społecznej²². Jednym z kluczowych pytań badawczych jest, czy przedsiębiorcy społeczni budują kapitał społeczny jednostek. Z perspektywy przedsiębiorców społecznych wizja wolontariusza, który współpracuje z osobą niepełnosprawną, jest nowatorska i odmienna od dotychczasowego wyobrażenia o takiej pracy (zawiera w sobie przede wszystkim pomoc osoby osobie niepełnosprawnej i bardzo często poświęcenie, co ogranicza jej samodzielność i poczucie sprawstwa)²³.

Celem badań było porównanie wolontariuszy pracujących z osobami niepełnosprawnymi. Porównanie to zostało przeprowadzone w oparciu o dwie grupy: wolontariuszy pracujących z osobami niepełnosprawnymi lub na rzecz tych osób w organizacjach kierowanych przez Ashokowców (w badaniu wzięli udział wolontariusze fundacji Synapsis oraz Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji). Jako grupa zostali określani mianem *Ashokowców*. Drugą grupę stanowią wolontariusze nie-*zrzeszeni* w organizacjach tego typu. Określono ich mianem *Inni wolontariusze*.

4. Hipotezy badawcze

W badaniu postawiono następujące hipotezy:

1. Przynależność do organizacji zajmujących się pomocą wolontariuszom różnicuje poziom indywidualnego kapitału społecznego jednostek (IKS). (Osoby, które są wolontariuszami w organizacjach innowatorów społecznych, mają wyższy wskaźnik IKS w porównaniu z wolontariuszami, którzy nie należą do tychże organizacji).
2. Przynależność/ brak przynależności do organizacji kierowanej przez Ashokowców różnicuje poziom zaufania społecznego i dobrostanu psychicznego. (Grupę Ashokowców cechuje niższy wskaźnik mizantropii oraz wyższy wskaźnik poczucia szczęścia obecnego i dotychczasowego w porównaniu z innymi wolontariuszami).
3. Przynależność/ brak przynależności do organizacji kierowanej przez Ashokowców różnicuje rodzaj i hierarchię określonych wartości życiowych oraz definiowane cele życiowe.
4. Wolontariuszy Ashokowców cechuje bardziej partnerska postawa w porównaniu z innym wolontariuszami.

²² A. Nowak, J. Szamrej, B. Latane, *From Private Attitude to Public Opinion: A Dynamic Theory of Social Impact*, „Psychological Review” 1990, No. 97, s. 112–135.

²³ R. Praszquier, A. Nowak, *Przedsiębiorczość społeczna. Teoria i praktyka*, Warszawa 2012.

5. Wolontariusze pracujący w organizacji zarządzanej przez Ashokowców są bardziej nowatorscy w działaniach na rzecz osób niepełnosprawnych niż samodzielnie Inni wolontariusze.

5. Metoda

5.1. Uczestnicy badania

Uczestnikami badania były osoby pracujące na warunkach wolontariatu. Przyjęto założenie o minimalnym półrocznym stażu pracy na rzecz osób niepełnosprawnych. Rodzaj niepełnosprawności nie był brany pod uwagę przy rekrutacji do badania. Do udziału w badaniu zaproszono osoby współpracujące z fundacjami i stowarzyszeniami na rzecz osób niepełnosprawnych, zarządzanymi przez członków organizacji Ashoka, oraz osoby pracujące z niepełnosprawnymi, które nie są zrzeszone w jakichkolwiek organizacjach związanych z fundacją Ashoka. Do pierwszej grupy zostali włączeni wolontariusze Fundacji Synapsis oraz Stowarzyszenia Integracja, natomiast w drugiej grupie znaleźli się wolontariusze związani ze świetlicami środowiskowymi, ośrodkami pomocy społecznej oraz indywidualnie pracujący z osobami niepełnosprawnymi²⁴. Poszukiwania wolontariuszy odbyły się poprzez zamieszczanie w Internecie ogłoszeń oraz poprzez kontakty otrzymane od Stowarzyszenia Integracja i Fundacji Synapsis.

W badanej grupie znalazło się 25 kobiet (ok. 63% całej próby) i 15 mężczyzn w wieku od 19 do 28 lat. Większość uczestników badania (85%) była studentami, pozostali posiadali wykształcenie wyższe. Staż pracy wolontariackiej w badanej grupie wyniósł od roku do sześciu lat. Ponad 20% uczestników badania miało w rodzinie osobę niepełnosprawną.

5.2. Narzędzia badawcze

W badaniu wykorzystano kwestionariusz ankiety składający się z kilku skal służących do pomiaru przewidzianych w badaniu zmiennych. Ponadto przygotowano scenariusz ustrukturalizowanego wywiadu. Poniżej przedstawiono sposób operacjonalizacji poszczególnych zmiennych.

²⁴ Oficjalna Strona Internetowa Fundacji „Synapsis”, <http://www.synapsis.waw.pl/>; Oficjalna Strona Internetowa Stowarzyszenia „Integracja”, <http://www.integracja.org/>.

Zmienna 1: Indywidualny Kapitał Społeczny (IKS)

Do pomiaru Indywidualnego Kapitału Społecznego użyto *Kwestionariusza do Pomiaru Indywidualnego Kapitału Społecznego* KPIKS autorstwa Rafała Styły²⁵. Aspekt indywidualny kapitału społecznego jest rozumiany jako zbiór zasobów należących do członków społecznej siatki jednostki. Wskaźniki IKS identyfikowane w badaniu to: liczba członków społecznej siatki jednostki oraz dostępność tych zasobów dla jednostki. Kwestionariusz zawiera 60 stwierdzeń, należy odpowiedzieć na pytanie *Czy znasz kogoś, kto...?* poprzez wyrażenie opinii na 4-stopniowej skali: 1 – oznacza, iż nie znasz takiej osoby; 2 – oznacza, iż znasz taką osobę, ale znasz ją słabo; 3 – oznacza, iż znasz taką osobę dobrze 4 – oznacza, iż znasz taką osobę bardzo dobrze. Rzetelność narzędzia wynosi: $r_{tt} = 0,87$.

Zmienna 2: Zaufanie społeczne

Poziom zaufania społecznego określano za pomocą 5-itemowej *Skali Mizantropii* M. Rosenberga (tłumaczenie własne), której pytania dotyczą przejawów mizantropii²⁶. Uczestnicy badania wyrażali ustosunkowanie wobec stwierdzeń poprzez odpowiedź na pytanie, *Generalnie myśląc o ludziach, uważa Pan(i), że na 4 stopniowej skali od 1 – zdecydowanie nie zgadzam się do 4 – zdecydowanie zgadzam się*. Rzetelność tej skali wyniosła $\alpha = 0,81$.

Zmienna 3: Dobrostan psychiczny: poczucie szczęścia i poczucie szczęścia obecnego

Poczucie szczęścia (dobrostan psychiczny) określano za pomocą pytań zaczerpniętych z kwestionariusza wykorzystywanego w badaniu *Diagnoza społeczna*²⁷. Wskaźnikiem zmiennej *poczucie szczęścia* jest odpowiedź na pytanie *Jak ocenia Pan(i) swoje całe dotychczasowe życie, czy mógłby(aby) Pan(i) powiedzieć, że było:* na 7-stopniowej skali od 1 – wspaniałe do 7 – okropne. Wskaźnikiem *poczucia szczęścia obecnego* była odpowiedź na pytanie *Biorąc wszystko razem pod uwagę, jak oceniliby(aby) Pan(i) swoje życie w tych dniach – czy mógłby(aby) Pan(i) powiedzieć, że jest.* Uczestnicy wyrażali swoją opinię na 4 stopniowej skali od 1 – *bardzo szczęśliwy(a)* do 4 – *nieszczęśliwy(a)*.

²⁵ R. Styła, *Raport z budowy Kwestionariusza do Pomiaru Indywidualnego Kapitału Społecznego*, Niepublikowana praca seminaryjna, Wydział Psychologii UW 2004.

²⁶ M. Rosenberg, *Misanthropy and Political Ideology*, „American Sociological Review” 1956, No. 21.

²⁷ J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2005*, Warszawa 2005.

Zmienna 4: Wartości życiowe

Zmienna wartości życiowych identyfikowana była za pomocą pytań zaczerpniętych z badania *Diagnoza społeczna*²⁸. Dokonano pomiaru hierarchii wartości, ich rodzaju oraz celów życiowych.

Hierarchia wartości życiowych była identyfikowana za pomocą pytania: *Czego przede wszystkim należy nauczyć dziecko, aby przygotować je do życia? Która z tych cech jest najważniejsza? Osoby badane dokonywały rangowania pięciu możliwych cech (być posłusznym, być lubianym i popularnym, samodzielnie myśleć, być pracowitym, pomagać innym, gdy potrzebują pomocy).*

Rodzaj wartości życiowych był mierzony w pytaniu, gdzie proszono o określenie, na ile ważne są wartości (np. *mieć poczucie, że nie marnuje się swojego życia*) oraz różnego rodzaju aktywności (*realizacja swoich zainteresowań*). Osoby badane proszono o ustosunkowanie się wobec 10 stwierdzeń na 4-stopniowej skali (gdzie 4 oznaczało *bardzo ważne*, a 1 – *zdecydowanie nieważne*).

Ponadto przygotowano zestaw sześciu celów i osoby badane zostały poproszone o ocenę na 9-stopniowej skali (gdzie 1 – oznaczało *zupełnie nieważne*, a 9 – *bardzo ważne*) każdego z celów (np. *odnieść sukces finansowy, atrakcyjnie wyglądać*) poprzez odpowiedzi na pytanie: *Jak ważny jest dla Pani/Pana każdy z następujących celów?*

Zmienna 5: Postawy wobec niepełnosprawnych

Do identyfikacji postaw wobec osób niepełnosprawnych służyło pytanie dotyczące oceny sensu różnorodnych działań związanych z osobami niepełnosprawnymi (np. *zapewnienie niepełnosprawnym możliwości edukacji na każdym poziomie; dbanie, by osoby niepełnosprawne integrowały się z ludźmi, którzy mają podobną sytuację życiową; dbanie, by osoby niepełnosprawne miały jak najwięcej możliwości uzyskiwania pomocy socjalnej i finansowej*). Stworzono dwa wskaźniki: postawy wspierającej oraz postawy partnerskiej wobec osób niepełnosprawnych.

Zmienna 6: Percepcja osób niepełnosprawnych i percepcja zmiany społecznej w tym obszarze: postawa stereotypowa – postawa nowatorska

Do identyfikowania tej zmiennej posłużyły odpowiedzi w ustrukturalizowanym wywiadzie, który był przeprowadzany na ostatnim etapie badania. Wywiad zawierał osiem pytań, które dotyczyły charakterystyki osób, z którymi pracują osoby

²⁸ Ibidem.

badane, poglądów na temat opinii wobec niepełnosprawnych, sposobów przeciwdziałania stereotypom związanym z osobami niepełnosprawnymi oraz pomysłów na włączanie tych osób w życie społeczne. Stworzono wymiar: *postawa stereotypowa* (związana z niepożądaną percepcją osób niepełnosprawnych i małym zaangażowaniem w działania na rzecz zmiany społecznej w tym obszarze) vs. *postawa nowatorska* (związana z pożądaną zmianą społeczną w obszarze niepełnosprawności w zakresie percepcji tych osób i zaangażowania w zmianę społeczną związaną z osobami niepełnosprawnymi). Wskaźnikami pozycji na wymiarze były odpowiedzi na skali, które wybierali sędziowie kompetentni, podczas odsłuchiwania wywiadów (im wyższa wartość w skali 1–5, tym bardziej pożądana postawa, określana jako *nowatorska*).

6. Wyniki badań

Tabela 1 przedstawia wyniki porównań międzygrupowych pomiędzy wolontariuszami stowarzyszonymi w organizacji kierowanej przez Ashokowca i Innymi wolontariuszami.

Tabela 1. Wartości średnich i wartości testu t-Studenta dla właściwości psychologicznych w badanych grupach

Zmienna	Średnia w grupie wolontariusze Ashokowcy	Średnia w grupie Inni wolontariusze	Wartość testu t	Poziom istotności statystycznej
Indywidualny Kapitał Społeczny (IKS)	M= 202.4 SD= 14	M= 156 SD= 21.5	t(38)= 7.9	p< 0.001
Zaufanie społeczne (mizantropia)	M= 8,9 SD= 2.89	M= 13,2 SD= 2.57	t(38)= 4.97	p< 0.001
Dobrostan psychiczny: Ogólne poczucie szczęścia	M= 2.6 SD = 0.8	M= 3.1 SD = 0.3	t(38)=.85	p> 0.06
Dobrostan psychiczny: Stan szczęścia	M= 1.6 SD = 0.3	M= 1,9, SD= 0.4	t(38)= 2	p> 0.05

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku hierarchi wartości życiowych analiza statystyczna wykazała istotne różnice dla wartości: *być posłusznym* (t(38)= 3,55; p< 0.001) oraz *być lubianym i popularnym* (t(38)= 3; p< 0.005). Różnice na poziomie tendencji statystycznej wykazano dla cechy *samodzielnie myśleć* (t(28)= 1,9; p= 0.056). Pozostałe dwie cechy nie były istotnie różnie rangowane.

Oto jak przedstawiała się struktura wyborów wartości życiowych w dwóch badanych grupach (średnia powstała w oparciu o skalę: 1 – najważniejsze, 2 – drugie w kolejności, 3 – trzecie w kolejności, 4 – czwarte w kolejności, 5 – najmniej ważne).

Tabela 2. Wybory wartości życiowych w dwóch grupach uczestników badania

Wartości życiowe	Grupa wolontariuszy	N	M	SD
być posłusznym	Ashoka	20	4.75	0.44
	Inni	20	4.05	0.76
być lubianym i popularnym	Ashoka	20	4.15	0.67
	Inni	20	4.70	0.47
samodzielnie myśleć	Ashoka	20	1.35	0.67
	Inni	20	2.00	1.30
być pracowitym	Ashoka	20	2.35	0.74
	Inni	20	2.10	0.91
pomagać innym, gdy potrzebują pomocy	Ashoka	20	2.40	0.75
	Inni	20	2.15	0.59

* Wytluszczone liczby oznaczają średnie różne istotnie statystycznie.

Źródło: Opracowanie własne.

W przypadku identyfikowanych celów życiowych analiza danych wykazała istotne różnice między grupami w przypadku dwóch celów: *odniesienie sukcesu finansowego* ($t(32) = 2,87$; $p < 0.01$) oraz *pomaganie potrzebującym* ($t(29) = 2,35$; $p < 0.05$). W pozostałych przypadkach nie ma różnic istotnych statystycznie. Szczegółowe dane przedstawia tabela 3.

Tabela 3. Cele życiowe w dwóch grupach wolontariuszy

Cel	Grupa wolontariuszy	N	M	SD
być kimś powszechnie znanym i lubianym	Ashoka	20	4.70	1.59
	Inni	20	5.15	2.41
robić w życiu to, na co się ma ochotę	Ashoka	20	6.90	2.10
	Inni	20	5.90	2.17
odnieść sukces finansowy	Ashoka	20	6.30	1.26
	Inni	20	4.80	1.96

Tabela 3 cd.

Cel	Grupa wolontariuszy	N	M	SD
zyskiwać przyjaciół	Ashoka	20	7.95	1.14
	Inni	20	7.80	1.20
pomagać potrzebującym	Ashoka	20	7.15	1.50
	Inni	20	8.05	0.82
dobrze, atrakcyjnie wyglądać	Ashoka	20	5.35	1.49
	Inni	20	5.35	1.84

Źródło: Opracowanie własne.

Analiza rodzaju wartości życiowych wskazała na istotne różnice w ocenie ważności trzech obszarów: *samemu decydować o swoim życiu* ($t(38)= 3,62; p<0.01$); *mieć poczucie, że się nie marnuje swojego życia* ($t(20)= 3,45; p<0.01$) oraz *mieć wpływ na to, co się dzieje w naszym kraju* ($t(38)= 3,61, p< 0.01$). Pozostałe obszary nie były oceniane w sposób wyraźnie różny statystycznie. Szczegółowe wyniki tej analizy przedstawia tabela 4.

Tabela 4. Wartości i aktywności ważne dla wolontariuszy

Wartości i aktywności	Grupa wolontariuszy	N	M	SD
dobrze radzić sobie z problemami życiowymi	Ashoka	20	3.60	0.94
	Inni	20	3.95	0.22
samemu decydować o swoim życiu	Ashoka	20	3.80	0.41
	Inni	20	3.20	0.61
mieć poczucie, że się nie marnuje swojego życia	Ashoka	20	3.95	0.22
	Inni	20	2.95	1.27
mieć przyjaciół, na których można liczyć	Ashoka	20	3.80	0.41
	Inni	20	3.85	0.37
pomagać innym ludziom	Ashoka	20	3.55	0.51
	Inni	20	3.80	0.41
mieć czas na realizację swoich zainteresowań	Ashoka	20	3.60	0.50
	Inni	20	3.40	0.60
dzielić się swoją wiedzą z innymi	Ashoka	20	3.20	0.77
	Inni	20	2.95	1.10
osiągnąć sukces finansowy	Ashoka	20	2.85	0.74
	Inni	20	2.45	0.76

Tabela 4 cd.

Wartości i aktywności	Grupa wolontariuszy	N	M	SD
osiągnąć sukces zawodowy	Ashoka	20	3.25	0.64
	Inni	20	2,85	0.99
mieć wpływ na to, co się dzieje w naszym kraju	Ashoka	20	3.15	0.87
	Inni	20	2.15	0.87

* Wytluszczone liczby oznaczają średnie różne istotnie statystycznie.

Źródło: Opracowanie własne.

Postawy wobec niepełnosprawnych

Do identyfikacji postaw wobec osób niepełnosprawnych służyło pytanie o ocenę sensu dziesięciu działań związanych z osobami niepełnosprawnymi. W wyniku analizy stworzono dwa wskaźniki: pierwszy dla *postawy partnerskiej* wobec osób niepełnosprawnych oraz dla *postawy wspierającej* wobec tych osób. W przypadku wskaźnika *postawy partnerskiej* ujawniono istotne statystycznie różnice między wolontariuszami Ashokowcami a Innymi wolontariuszami ($t(38) = 3,3; p < 0.01$). Wskaźnik *postawy wspierającej* również był różny statystycznie w obu grupach ($t(26) = 2,15, p < 0.05$). Szczegółowe dane są zaprezentowane w tabeli 5.

Tabela 5. Postawa wspierająca i partnerska u wolontariuszy

Rodzaj postawy	Grupa wolontariuszy	N	M	SD
postawa wspierająca	Ashoka	20	15.20	3.99
	Inni	20	17.30	1.78
postawa partnerska	Ashoka	20	17.55	1.53
	Inni	20	15.65	2.08

* Wytluszczone liczby oznaczają średnie różne istotnie statystycznie.

Źródło: Opracowanie własne.

Percepcja osób niepełnosprawnych i percepcja zmiany społecznej w tym obszarze: postawa nowatorska – postawa stereotypowa

Aby porównać obie grupy wolontariuszy pod względem usytuowania na wymiarze *postawa stereotypowa – postawa nowatorska*, stworzono wskaźnik ogólny dla

wszystkich aspektów ocenianych przez sędziów kompetentnych, będący sumą ocen każdego aspektu. Przeprowadzona analiza testem t-Studenta wykazała, że są istotne różnice pod względem natężenia na wymiarze *postawa stereotypowa – postawa nowatorska* między grupą wolontariuszy Ashokowców a Innymi wolontariuszami ($t(38) = 13,13; p < 0.01$). Ilustruje to tabela 6.

Tabela 6. Różnice między grupami wolontariuszy na wymiarze *postawa stereotypowa – postawa nowoczesna*

Wymiar	Grupa wolontariuszy	N	M	SD
Postawa stereotypowa (1) – postawa nowoczesna (5)	Ashoka	20	3.87	0.38
	Inni	20	2.34	0.35

* Wyfłuszczone liczby oznaczają średnie różne istotnie statystycznie.

Źródło: Opracowanie własne.

7. Omówienie wyników

7.1. Uwagi ogólne

Przeprowadzone badania miały na celu zweryfikowanie założenia o różnicach w dwóch grupach wolontariuszy ze względu na oddziaływanie (lub jego brak) innowatorów społecznych. Poszukiwano wskaźników zmiany społecznej w środowisku osób niepełnosprawnych. W przedstawionym badaniu nie podjęto próby losowej – stąd wyciąganie uogólnionych wniosków staje się nieuprawnione. Prezentowane wyniki badań stanowią jedynie przyczynek do głębszej dyskusji nad jakością wolontariatu na rzecz osób niepełnosprawnych. Można stwierdzić, że pozwalają wyróżnić ciekawe mechanizmy regulujące aktywność wolontariacką i że te mechanizmy są charakterystyczne w zależności od faktu, jak ta praca wolontariacka zostanie zorganizowana.

Wyniki badań potwierdziły hipotezę 1, według której przynależność do organizacji zajmującej się pomocą wolontariuszom jest związana z Indywidualnym Kapitałem Społecznym jednostek. Osoby, które zaangażowały się w pracę wolontariacką oferowaną przez instytucje kierowane przez Ashokowców mają wyższy wskaźnik IKS w porównaniu z wolontariuszami, którzy nie należą do takich organizacji. Wynik ten pośrednio wspiera założenie, według którego działalność na rzecz zmia-

ny społecznej w obszarze osób niepełnosprawnych wymaga tworzenia kapitału społecznego. Przynależność do organizacji tego typu może ten kapitał zwiększać.

Osoby współpracujące z innowatorami społecznymi mają niższe wskaźniki mizantropii w porównaniu z Innymi wolontariuszami, co wspiera postawioną hipotezę 2. Pomimo ogólnego niskiego wskaźnika mizantropii oraz niewielkiej liczebności grupy badanej wystąpiły międzygrupowe różnice istotne statystycznie. Być może wynika to z faktu oddziaływania innowatorów społecznych, którzy przez swoje innowacyjne działania podnoszą poziom zaufania społecznego. Dodatkowo, zgodnie z przewidywaniami, uzyskano wynik wskazujący na to, że osoby należące do organizacji związanych z Ashokowcami mają wyższe wskaźniki poczucia szczęścia obecnego i dotychczasowego w porównaniu z wolontariatem Innych wolontariuszy. W przypadku poczucia szczęścia obecnego wystąpiła pomiędzy grupami różnica na granicy tendencji statystycznej. Inni wolontariusze oceniają wyżej poczucie szczęścia na krótko przed badaniem niż wolontariusze Ashokowcy.

W projekcie badawczym zakładano hipotezę, że przynależność lub brak przynależności do organizacji kierowanej przez Ashokowców warunkuje rodzaj, hierarchię wartości życiowych oraz zidentyfikowane cele życiowe. Spośród wybieranych wartości dotyczących wychowania człowieka pojawiły się różnice pomiędzy badanymi grupami. Najważniejszą wartością dla wolontariuszy Ashokowców okazało się *samodzielne myślenie*, który to wybór istotnie statystycznie różni się na poziomie tendencji od wyborów uczestników drugiej grupy. Grupa Innych wolontariuszy rangowała rzadziej tę wartość na pierwszym miejscu, wskazując często wartość *być pracowitym* jako najważniejszą w życiu. Istotnie statystycznie różnice pojawiły się w przypadku ostatniej rangi. Okazało się, że najmniej ważne dla wolontariuszy Ashokowców jest *bycie posłusznym*, natomiast dla wolontariuszy z grupy Innych – *bycie lubianym i popularnym*. Pozostałe wartości, które były przedmiotem rangowania, nie okazały się różnie wybierane w obu grupach.

W przypadku celów życiowych ujawniły się dwie różnice między grupami Ashokowców i Innych. Ashokowcy wyżej wartościują osiągnięcie sukcesu finansowego niż wolontariusze z grupy Innych. Natomiast Inni chcą bardziej pomagać potrzebującym w porównaniu z grupą Ashokowców. Najważniejszymi celami życiowymi w grupie Ashokowców okazały się: *chęć zyskiwania przyjaciół*, natomiast w grupie Innych: *chęć pomagania potrzebującym*.

Ostatnim aspektem związanym z wartościami i celami życiowymi były aktywności życiowe, gdzie zróżnicowanie między badanymi grupami ujawniło się w trzech wymiarach. Możemy uznać, że wolontariusze skupieni wokół innowatorów społecznych chcą bardziej niż Inni *decydować o swoim życiu; mieć poczucie, że się nie marnuje swojego życia oraz mieć wpływ na to, co się dzieje w naszym kraju*.

Hipoteza mówiąca o tym, że przynależność do organizacji kierowanych przez Ashokowców jest związana z postawą partnerską wobec osób niepełnosprawnych potwierdziła się w tym badaniu. Wolontariusze związani z innowatorami społecznymi mają wyższy wskaźnik postawy partnerskiej i niższy wskaźnik postawy wspierającej niż wolontariusze niezwiązani z innowatorami społecznymi.

Podobnie hipoteza mówiąca o tym, że wolontariusze pracujący w organizacji zarządzanej przez Ashokowców mają bardziej nowatorską postawę niż wolontariusze aktywni samodzielnie, potwierdziła się.

Dyskusyjne wydaje się również jednoznaczne stwierdzenie o kierunkowości oddziaływania Ashokowców (innowatorów społecznych) na wolontariuszy zgromadzonych w organizacjach, którymi kierują Ashokowcy. Nie można być pewnym, że to tylko czynnik przynależności do organizacji działającej na rzecz zmiany społecznej w danym obszarze warunkuje właściwości psychologiczne wolontariuszy. Pomimo tych wymienionych ograniczeń (niereprezentatywność grupy badawczej i jej mała liczebność) otrzymane wyniki należy uznać za zadowalające. Wskazują na odmiennosc dwóch grup badanych w aspekcie zmiennych związanych ze zmianą społeczną.

7.2. Implikacje praktyczne: Jak pracować z osobami niepełnosprawnymi, by tworzyć zmianę społeczną? – próba podsumowania

Dotychczasowe rozważania zmierzają w kierunku stworzenia modelu pracy z osobami niepełnosprawnymi, który będzie uwzględniał specyficzne podejście w relacji wolontariusz – osoba niepełnosprawna. Podejście to opiera się przede wszystkim na partnerskiej współpracy z osobą niepełnosprawną, traktowaniu jej jako *agenta zmiany* swojego życia, jako pełnowartościowego człowieka²⁹.

Dokonano analizy jakościowej wypowiedzi uczestników badań na temat różnych aspektów ich pracy z osobami niepełnosprawnymi, postrzegania tych osób, ich charakterystyki oraz wizji zmiany odbioru ich przez społeczeństwo.

Zarówno analiza ilościowa przeprowadzonych wywiadów, jak i analiza jakościowa wypowiedzi uczestników badań wykazały odmienne podejście do pracy z osobami niepełnosprawnymi w grupie Ashokowców i Innych wolontariuszy.

Podstawowe założenia modelu pracy są następujące:

²⁹ „Każdy jest agentem zmiany: Everyone is a Changemaker” – to jedna z kluczowych idei organizacji Ashoka, która promuje wizję globalnie zintegrowanego społeczeństwa.

1. Efektywny wolontariusz powinien być przygotowany do pracy z osobą niepełnosprawną (co można osiągnąć przez szkolenia, kursy, treningi, spotkania z doświadczonymi wolontariuszami).
2. Wolontariusz powinien mieć zapewnioną możliwość wsparcia czy nadzoru ze strony profesjonalistów zajmujących się działaniem na rzecz osób niepełnosprawnych.
3. Członkostwo w stowarzyszeniu czy fundacji, która zajmuje się wolontariatem, umożliwi wolontariuszowi wejście w profesjonalny i nowatorski system budujący zmianę społeczną. Uczestnictwo w tym systemie buduje jego kapitał społeczny.
4. Wolontariusz powinien współtworzyć kapitał społeczny osoby niepełnosprawnej oraz przełamywać wraz z niepełnosprawnym bariery zaufania społecznego.
5. Kontakt z ludźmi przeświadczonymi wizją zmiany i pełnymi zaangażowania na rzecz poprawy sytuacji ludzi niepełnosprawnych (np. Ashokowcy) może wpływać pozytywnie na ludzi zajmujących się wolontariatem i może poprawiać ich dobrostan psychiczny.
6. Posiadanie szerokiej wiedzy na temat społecznych uwarunkowań funkcjonowania społecznego osób niepełnosprawnych, a także świadomość społecznego odbioru tej grupy ludzi mogą ułatwiać wolontariuszom podejmowanie skutecznych działań na rzecz integracji społecznej.
7. Świadomość stereotypowego myślenia i rozpoznanie postaw wobec niepełnosprawnych może poprawić jakość pracy wolontariusza i dobry kontakt z osobą niepełnosprawną.
8. Systematyczna praca z ludźmi niepełnosprawnymi przynosi efekty, gdy jest zaplanowana i realizowana według ustalonego planu, według określonych zasad, które podlegają ewaluacji.
9. Dobra współpraca wolontariusza z osobą niepełnosprawną oparta jest na postawie partnerskiej.
10. Niestandardowe, innowacyjne pomysły na działania na rzecz środowiska osób niepełnosprawnych powinny być propagowane wśród wolontariuszy.
11. Nowatorski wolontariat opiera się na założeniu, że osoba niepełnosprawna jest głównym sprawcą własnej aktywności (na miarę swoich możliwości). Zamiast postawy wspierającej bardziej pożądana społecznie byłaby postawa promująca indywidualność i samodzielność niepełnosprawnego.
12. Promowanie przez wolontariusza wśród ludzi niepełnosprawnych wartości związanych z samorozwojem może wpływać na ich efektywniejsze funkcjonowanie i mniejszą roszczeniowość oraz oczekiwanie pomocy.

13. Akcentowanie stanowiska, w którym kontakt z osobą niepełnosprawną jest „wzajemną wymianą dóbr” – gdzie obie strony otrzymują gratyfikacje – może wpływać na polepszenie i efektywne funkcjonowanie relacji między osobą niepełnosprawną a wolontariuszem.

LITERATURA:

- Bedyńska S., *Psychologiczne konsekwencje stereotypizowania*, „Psychologia jakości życia” 2004, nr 1.
- Bornstein D., *How to change the World. Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas*, New York 2004.
- Bulenda T., *Niepełnosprawni normalna sprawa: Raport Integracji*, Warszawa 2001.
- Cendrowski Z., *Wolontariusze*, Warszawa 1998.
- Diagnoza społeczna 2005*, J. Czapiński, T. Panek (red.), Warszawa 2005.
- Drucker P.F., *Zarządzanie organizacją pozarządową. Teoria i praktyka*, Warszawa 1995.
- Gawoński S., *Ochotnicy miłości bliźniego*, Warszawa 1999.
- Gliński P., Palska H., *Cztery wymiary społecznej aktywności obywatelskiej* [w:] *Elementy nowego ładu*, H. Romański, A. Rychard (red.), Warszawa 1997.
- Kamieński T., *Praca socjalna i charytatywna*, Warszawa 2004.
- Kruczek A., *Wolontariat – nowe spojrzenie na pracę społeczną* [w:] *Rodzina w trudnej sytuacji życiowej i wychowawczej wyzwaniem dla wolontariatu. Materiały z konferencji z dn. 24 maja 2001*, Katowice 2001.
- Nowak A., Szamrej J., Latane B., *From Private Attitude to Public Opinion: A Dynamic Theory of Social Impact*, „Psychological Review” 1990, No. 97.
- Pietrowski D., *Wolontariat w Polsce – nowe spojrzenie na pracę społeczną*, Warszawa 2001.
- Polacy o niepełnosprawnych*, TNS OBOP, 19–22 lutego 2004.
- Praszkier R., Nowak A., *Przedsiębiorczość społeczna. Teoria i praktyka*, Warszawa 2012.
- Praszkier R., Nowak A., *Zmiany społeczne powstałe pod wpływem działalności przedsiębiorców społecznych*, „Trzeci Sektor” 2005, nr 2.
- Praszkier R., *Zwykli ludzie czy herosi? Motywacje przedsiębiorców społecznych*, „Trzeci Sektor” 2006, nr 4.
- Praszkier R., Nowak A., *Przedsiębiorczość społeczna. Teoria i praktyka*, Warszawa 2012.
- Putnam R.D., *Bowling Alone. Malejący kapitał społeczny Ameryki*, „Res Publica Nowa” 1996, nr 6.
- Rosenberg M., *Misanthropy and Political Ideology*, „American Sociological Review” 1956, nr 21.
- Speck O., *Integracja jako niejednoznaczna zasada* [w:] *Niepełnosprawni w społeczeństwie*, O. Speck (red.), Gdańsk 2005.

Spoleczna percepcja niepełnosprawności i niepełnosprawnych w Polsce, Badania OBOP na zlecenie Polskiej Organizacji Pracodawców Osób Niepełnosprawnych oraz Grupy IMPEL SA, 2002.

Styła R., *Raport z budowy Kwestionariusza do Pomiaru Indywidualnego Kapitału Społecznego*, Niepublikowana praca seminaryjna, Wydział Psychologii UW 2004.

Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2005.